

A gyermekjóllét aspektusai

Nemzetközi összehasonlítás egy iskolai kutatás alapján

Róbert Péter–Szabó Lilla–Széll Krisztián

(In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest)

1. Bevezetés¹

A gyermek jólléte, általános közérzete, elégedettsége az otthon és az iskolában átélt szubjektív élményeken keresztül hatást gyakorol a gyermek testi-lelki egészségére, fejlődésére, viselkedésére (*Örkényi–Koszonits, 2004; Williams és szerzőtársai, 2002*), valamint pozitív kapcsolatba hozható a tanulással, iskolai teljesítménnyel is (*Konu és szerzőtársai, 2002; Seligman–Adler, 2009; Vieno és szerzőtársai, 2004*).

A korábban, jellemzően csak felnőttek körében lefolytatott jóllét-kutatásokat az elmúlt közel negyedszázadban egyre gyakrabban terjesztették ki a gyermek népességre is (*Rees és szerzőtársai, 2013*). Ezáltal az addig jobbra mellőzött gyermeki nézőpont nemcsak a vizsgálatok tárgyává, de forrásává is vált. Egyre több kutatás célozta meg a gyermek- és serdülőkor olyan aspektusainak vizsgálatát, mint az élettel való elégedettség, értékek, szabadidő-eltöltés, társas kapcsolatok (*Casas, 2011*). A szubjektív jóllét korábban is betöltött egyfajta indikátor szerepet a társadalom minőségére vonatkozóan (*Kruger, 2009*). A gyermekekre és serdülőkre vonatkozó vizsgálatok lényeges jellemzője, hogy elégedettségükről, boldogságukról, jóllétükről ők maguk nyilatkoznak, s ezzel a „gyermekek szava” is a társadalmak minőségére vonatkozó indikátorrá válik, akár országok közötti összehasonlításban is (*Fattore és szerzőtársai, 2009; Casas–Rees, 2015*).

Tanulmányunkban alapvetően leíró és feltáró jelleggel vizsgáljuk a gyermekek szubjektív jóllétét. Elsődleges célunk a nemzetközi összehasonlítás, ugyanakkor kiemelten foglalkozunk a magyar tanulók jóllétével, az országok rangsorában elfoglalt helyzetükkel. Az országok közötti eltérések feltárása

¹ A kutatást az NKFIH NN 125715. számú projekt támogatta. *Róbert Péter* szenior IAS CEU ösztöndíjas volt 2019. október 1. és 2020. június 30. között.

mellett kitérünk a nem és kor szerinti különbségek országokon belüli jellegzetességeire is.

2. Elméleti háttér és megközelítési módok

A jóllét összetett fogalom, melynek interdiszciplináris jellegéből fakadóan nehezen adható általános értelmezése. Míg a köznapi szóhasználatban gyakran a boldogsággal, az elégedettséggel és a mentális egészséggel hozzák összefüggésbe, napjaink elterjedt tudományos megközelítése szerint egy olyan többdimenziós konstrukció, amely pszichológiai, fizikai és szociális dimenziókat foglal magában (Columbo, 1986, idézi Pollard–Lee, 2003). Sem a nemzetközi, sem a hazai irodalomban nincs egyértelmű konszenzus arra vonatkozóan, hogy a jóllét milyen komponensekből épül fel, s ezek milyen viszonyban vannak egymással. A jelenség átfogó értelmezését adhatja a jóllét objektív és szubjektív összetevőinek megkülönböztetése. Az objektív komponensek az egyénre és a környezetre vonatkozó materiális/szociális indikátorokkal írhatók le: például a háztartás jövedelme, oktatási erőforrások, egészségi állapot; a szubjektív komponensek ugyanakkor az étellel, az énnel és a környezettel kapcsolatos érzelmeket, percepciókat és elégedettséget jelölik (Casas, 2011, OECD, 2019a).

Másfajta megközelítést jelent azonban a jóllét hedonikus (azt a boldogsággal, örömmel azonosító) és eudaimonikus (a jóllétet a boldogságnál többnek tartó, a kiteljesedéssel és növekedéssel azonosító) felfogásának megkülönböztetése (Ryan–Deci, 2001; Deci–Ryan, 2008). Ezek a fogalmak szolgálnak kiindulópontul a jóllét szubjektív és pszichológiai aspektusának értelmezéséhez, amely jelen elemzés elméleti keretét is adja (Kahneman és szerzőtársai, 1999). Eszerint a *szubjektív jóllét* a megélt boldogság-, illetve elégedettségérzetre utal és affektív, valamint kognitív komponenseket foglal magában (Diener, 1984). Míg az affektív összetevő a megélt pozitív és negatív érzelmeket öleli fel és kevésbé stabil, inkább változékony komponens, addig a kognitív összetevő az élet értékelésével általánosságban (az étellel való elégedettség), illetve az élet egyes területeinek értékelésével (terület-specifikus elégedettség) foglalkozó stabilabb komponens. A *pszichológiai jóllét* ezzel szemben a személyes fejlődésre, növekedésre fókuszál és az alábbi területeket integrálja: önelfogadás, autonómia, másokkal való jó kapcsolat, a környezet uralása, életcélok, személyes fejlődés (Ryff, 1989).

3. Empirikus előzmények

A gyermekjólléttel foglalkozó külföldi kutatások nagy része a jóllét szubjektív aspektusát helyezi a vizsgálat középpontjába és korai serdülőkorú, illetve serdülőkorú mintán végzi a kutatást (Pollard–Lee, 2003). A hazai kutatások is jórészt a serdülők szubjektív jóllétének különböző vetületeit vizsgálják (Sallay, 2005; Hamvai–Pikó, 2009; Nagy és szerzőtársai, 2019). A továbbiakban azon nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeit foglaljuk össze, amelyekben Magyarország is részt vett, és amelyek tartalmazznak az étellel való elégedettségére vonatkozó indikátort – ez elsősorban a HBSC- és részben a PISA-vizsgálatot jelenti.

A *Health Behaviour in School-aged Children*, a továbbiakban HBSC-kutatás a 11, 13 és 15 éves tanulók életmódját, egészségmagatartását, ezen belül az étellel való elégedettségét, mint a mentális jóllét egy összetevőjét vizsgálja.² Ebben a kutatásban az ún. Cantril-létra kérdést (Cantril, 1965) alkalmazzák, amelyen a tanulók az étellel való általános elégedettségüket egy 0–10 fokú skálán értékelik (a létra alja a lehető legrosszabb, a teteje a lehető legjobb életet jelöli). Valójában csak ennek a változónak az alapján van lehetőségünk arra, hogy a magyar tanulók szubjektív jóllétének időbeli változására vonatkozóan bármilyen megállapítást tegyünk, mivel saját adatforrásunk³ nem tesz lehetővé ilyen összehasonlítást.

A 2014. évi adatfelvételben ezen a skálán az átlag 7,3 pont, a fiúk valamivel elégedettebbek (7,5), mint a lányok (7,2). Az elégedettség a fiatalabb tanulók esetében magasabb, mint az idősebbek esetében (Németh–Költő szerk., 2016, 143. o. 11.11. ábra). A szerzők szerint 2018-ra valamelyest javultak ezek az eredmények. A legfrissebb 2018. évi HBSC-felmérésben a magyar serdülők étellel való elégedettségének átlagos értéke 7,4 pont, a fiúk esetében 7,6, a lányok esetében 7,3 pont. A nemek közötti különbség tehát hasonló, mint korábban, és az sem változott, hogy az elégedettség csökken, ahogy az életkor növekszik (Németh–Várnai szerk., 2019, 179. o. 14.12. ábra). Ezen eredmények alapján a tanulók étellel való elégedettsége érdem-

² A HBSC-kutatás a WHO-val együttműködésben zajló nemzetközi vizsgálat, amelynek a magyar megfelelője az *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása* c. kutatás. Hazánk 1985-ben csatlakozott a négyéves ciklusokban zajló programhoz, amelynek célja, hogy átfogó képet adjon az iskolába járó magyar fiatalok egészségi állapotáról, egészségmagatartásáról, életmódjáról. A hazai kutatást az ELTE PPK Pszichológiai Intézet végzi.

³ Mivel Magyarország csak a 3. hullámtól kezdve kapcsolódott be az ISCWeB-kutatásba, ezért nem áll rendelkezésünkre 2019-nél korábbi, saját adatfelvételből származó magyar adat. A HBSC- vagy a PISA-vizsgálatok nem tekinthetők „saját adatforrásnak”, mert minden információ ezekből másodlagos, hivatkozott publikációkból származik.

ben nem változott a 2014-es adatokhoz képest Magyarországon. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a 2018. évi nemzetközi HBSC-adatok eredményei azt mutatják, hogy 2014 óta összességében kismértékben növekedett a serdülőkorú gyermekek étellel való elégedettsége. A nemek szerinti különbség, illetve az, hogy az életkorral csökken az elégedettség, általános jellemző a legtöbb vizsgált országban. Emellett a jobb társadalmi helyzetű családok gyermekei elégedettebbek az életükkel (*Inchley és szerzőtársai*, 2020a, 2020b).

A *Programme for International Student Assessment*, a továbbiakban PISA-vizsgálat⁴ csak két időpontban (2015 és 2018) mérte a tanulók jóllétét; a magyarországi időbeli változást tekintve ezek az adatok szolgálnak még további információval –, de csak a 15 évesekre vonatkozóan. Eszerint amíg 2015-ben a 15 évesek az étellel való elégedettségüket a 0–10 fokú Cantril-létrán átlagosan 7,3-ra értékelték, addig 2018-ban már csak 7,0 értékre. A PISA-adatok tehát – szemben a HBSC hasonló időtávra vonatkozó adataival – kisebb csökkenést mutatnak az étellel való elégedettség terén, de itt idősebb tanulókról van szó. Másrészt mindkét PISA-vizsgálat adatai azt mutatják – megerősítve a HBSC megállapításait –, hogy általánosságban a lányok kevésbé elégedettek, mint a fiúk. A fiúk és a lányok étellel való elégedettségében a PISA-vizsgálat nemzetközi adatai szerint is szignifikáns különbség mutatkozik a fiúk javára. A jobb társadalmi háttér étellel való elégedettségre gyakorolt pozitív hatása szintén kimutatható (*OECD*, 2017, 2019b).

A nemzetközi összehasonlításra vonatkozó korábbi eredményekre térve, egy általános kiindulópont, hogy a nyugati (individualista) és keleti (kollektivist) társadalmak között jelentős különbségek figyelhetők meg az étellel való elégedettség tekintetében (*Diener–Diener*, 1995). Ezt a felnőttek szubjektív jóllétére vonatkozó megállapítást *Park és Huebner* (2005) serdülők körében végzett kultúráközi vizsgálata is megerősíti. Korábbi nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei ugyanakkor azt is mutatják, hogy nemcsak országok és kultúrák között, de azokon belül is jelentős különbségek lehetnek az egyes demográfiai, illetve szociális háttértényezők alapján képzett csoportok között; az egyéni sajátosságok, mint a gyermekek neme,

⁴ A PISA-vizsgálatot az OECD hívta életre, egy monitorozó jellegű felmérésorozatról van szó, amely három területen (szövegértés, alkalmazott matematikai műveltség, alkalmazott természettudományi műveltség) és három évente vizsgálja a 15 éves tanulók képességét. Célja annak felmérése, hogy a tanulók milyen mértékben rendelkeznek azokkal az alapvető ismeretekkel, amelyek a mindennapi életben való boldoguláshoz, a továbbtanuláshoz vagy a munkába álláshoz szükségesek. Az első PISA-felvételre 2000-ben került sor, Magyarország a kezdetek óta részt vesz a kutatásban.

életkora, valamint családi háttere befolyásolja az étellel való elégedettséget. (*Inchley és szerzőtársai*, 2020a; *OECD*, 2019b).

Főleg európai országokat tekintve, a HBSC 2018. évi adatai szerint az étellel való – Cantril-létrán mért – elégedettség átlagpontszáma a 11 éves tanulók körében, magasnak mondható például néhány volt szocialista országban, úgymint Szerbia, Románia, Albánia, Horvátország (8,5–9 pont). A rangsor felső részén található (8 pont feletti értékekkel) Hollandia, Csehország, Norvégia, Ausztria is. Magyarország (8 ponttal) nagyjából a rangsor alsó harmadának tetején helyezkedik el Lengyelországgal együtt, olyan országokat maga mögött hagyva, mint Szlovákia, Dánia, Bulgária, Olaszország, Svédország vagy Anglia. A HBSC-adatok a 11 évesek esetében szignifikáns nemek közti különbséget mutatnak például Belgium, Dánia, Hollandia, Norvégia, Románia, Svájc, Szerbia esetében (*Inchley és szerzőtársai*, 2020b, 54. o.). A társadalmi háttér szerinti különbség a gyermekek elégedettségében viszont Észtországon, Lettországon és Angliában a legnagyobb.

Az elemzésünk alapját adó ISCWeB-kutatás (*Children's Worlds International Survey of Children's Well-being*) 2013–2014. évi adatfelvételében is alkalmazott Cantril-létra alapján az étellel való elégedettség a romániai, kolumbiai és izraeli gyermekeknél magas, a dél-koreai, dél-afrikai, etiópiai serdülők esetében alacsony (*Rees–Main*, 2015, 36. o. 7. ábra). Ugyanakkor a több kérdésen alapuló skálák esetében a kognitív jóllét mértéke a serdülők között Romániában, Norvégiában és Finnországban a legmagasabb, Dél-Koreában, Etiópiában és Észtországon a legalacsonyabb. Mind a megélt pozitív érzelmek, mind a pszichológiai jóllét megélése tekintetében a dobogó három felső fokán a román, török és kolumbiai tanulók állnak. A megélt pozitív érzelmekkel kapcsolatban a dél-koreai, német és észt gyermekeknél mutatkoznak a legalacsonyabb értékek, miközben a pszichológiai jóllét a dél-koreai, lengyel és olasz diákoknál a legalacsonyabb (*Rees*, 2017, 6.1.–6.3. táblázatok). Magyarország ebben az adatfelvételben még nem szerepelt.

Más említett kutatásokhoz hasonlóan az ISCWeB 2013–2014-es adatai esetében is a fiúk elégedettebbek, mint a lányok. A legtöbb ország esetében fennáll az a megállapítás is, hogy a fiatalabb 10 éves tanulók étellel való elégedettsége magasabb, mint amit az idősebb, 12 éves tanulók esetében mutatnak a válaszok. Az anyagi háttér szerepe szempontjából érdemes különbséget tenni az országok (makro) és a tanulók (mikro) szintje között. Hasonlóan a felnőttek körében végzett kutatásokhoz, az étellel való elégedettség a gyermekek körében sem a leggazdagabb országokban a legmagasabb (*Bradshaw és szerzőtársai*, 2013). Sőt, a gazdasági teljesítmény összefüggése a gyermekek jóllétével még kevésbé áll fenn, mint az összefüggés az étellel való elégedettséggel a felnőttek körében (*Rees*, 2017, 72. o.). Hasonlóképpen

a PISA 2015. évi adatai szerint a serdülők étellel való elégedettsége nem mutat határozott összefüggést az adott ország gazdasági fejlettségével (OECD, 2017, 70. o). Ugyanakkor a tanulók szintjén, mint szó volt róla, a szubjektív jóllét és az anyagi helyzet erősebb összefüggést mutat. A HBSC- adatokon végzett elemzésben az anyagi jóllét és az étellel való elégedettség korrelációja 0,6 (Bradshaw és szerzőtársai, 2013, 22. o. 8. táblázat). Emellett az sem mindegy, hogy a szubjektív jóllét mely megközelítéséről, méréséről van szó: az anyagiak jobban befolyásolják az élet megítélését, mint az érzelmi jóllétet (Kahneman–Deaton, 2010).

4. A tanulmányban szereplő adatok és mérések

Tanulmányunkban a *Children's Worlds International Survey of Children's Well-being*, továbbiakban ISCWeb-kutatás 2019-ben készült 3. hullámának adatait fogjuk elemezni. Az ISCWeb egy nemzetközi kutatás 8, 10 és 12 éves gyermekek szubjektív és pszichológiai jóllétéről. A kutatás honlapján⁵ megfogalmazott célkitűzés szerint reprezentatív adatokat kívánnak gyűjteni a gyermekek napi tevékenységéről (otthon, iskolában, szabadidőben, baráti körben) és különösen jóllétük saját percepciójáról és értékeléséről. A kutatás azt is feladatának tekinti, hogy e kérdések fontosságát tudatosítsa a gyerekekben, szüleikben, iskolai közösségükben, de a döntéshozók, szakértők és a szélesebb közönség körében is. Egy interkulturális, többnyelvű, nemzetközi kutatásról van szó, amelynek lényege az országok közötti összehasonlítás minél több ország adatai alapján.

A projekt 2009-ben indult, olyan intézményi háttérrel, mint az UNICEF vagy az *International Society for Child Indicators (ISCI)*. A kezdetekben német, angol, izraeli, spanyol, román kutatók rakták le az alapokat. Az 1. adatfelvételi hullámban, 2011-ben, 14 ország vett részt, az említetteken kívül az USA és Kanada, valamint főleg Európán kívüli országok. A 2. hullám idején, 2013–2014-ben már 21 országban került sor adatfelvételre. Elsősorban további európai országok csatlakoztak a kutatáshoz, Skandináviából és Dél-Európából. A 3. hullámban 2019–2020-ban már 35 ország szerepel, köztük Magyarország is, mint először csatlakozó ország.

Ebben a tanulmányban az elemzés során az országoknak csak egy szűkebb körét vizsgáljuk. Egyrészt csak európai országokat hasonlítunk össze, nagyobb hangsúlyt helyezünk a volt szocialista országokra, és csak olyan

⁵ <https://iscweb.org/>

országokat vizsgálunk, ahol a kutatás országos jellegű volt. Ez összesen 10 országot jelent, ahol a nyugati és az északi államok is képviselve vannak.⁶

Egy további szűkítés, hogy csak 10 és 12 éves tanulókat vettük be az elemzésbe. Az ISCWeB-kutatás alapkérdőíve a 8 éves tanulók számára egy rövidebb és a válasz-skálákat tekintve is egyszerűbb kérdőív, ezért a mérések és az adatok nem alkalmasak összehasonlításra a három évfolyamon. Az ISCWeB adatgyűjtési módszere, hogy első lépésben egy iskolai mintát vesznek, majd az iskolán belül választanak ki osztályokat a megfelelő korú gyerekekkel. A legtöbb résztvevő országban a kiskorú tanulók kéréséhez szülői engedélyre van szükség. A szokásos lakossági adatfelvételekhez képest ez egy további veszély a minta torzulására. A nemzetközi adatbázis, ahonnan a vizsgált országokat leválogattuk, többféle súlyozási lehetőséget is tartalmaz, amely a lehetőségekhez képest korrigálja a minták problémáit. Ezeket felhasználtuk az elemzéshez.

4.1. A mérési skálák bemutatása

Az ISCWeB-kutatás azért is érdekes, mert nemcsak az egy kérdést alkalmazó mérést (Cantril-létra) használja, hanem több kérdésből álló, összetett skálákat is alkalmaz. A tanulmányban összesen ötféle skála szerepel, amelyeket az ISCWeB-kutatás rendszeresen alkalmaz, összhangban azokkal az elméletileg megalapozott mérési eljárásokkal, amelyeket a tanulmány elején, a 2. fejezetben összefoglaltunk.

Használjuk a szubjektív jóllét legegyszerűbb és legáltalánosabb skáláját, ez az *Overall Subjective Well-Being Scale (OLS)*, amely egy kérdésem alapszintű, 0–10 fokos mérés, vagyis lényegében a Cantril-létrát jelenti. Ez egy tömör és lényegre törő mérés, jellegéből adódóan általános, szubjektív értelmezést tesz lehetővé, a skála érvényessége is ennek megfelelő. Mint a korábbi empirikus eredmények bemutatásából látszik, használata kiterjedt, elfogadott.

A szubjektív jóllét kognitív összetevőinek mérésére használjuk a *Children's Worlds Subjective Well-Being Scale (CW-SWBS)* indexet, amelynek kialakításához az ISCWeB kutatói a Huebner (1991) által kidolgozott *Student Life Satisfaction Scale* koncepcióját vették alapul. A tanulóknak egy 0–10 fokú skálán kellett jelölni, hogy mennyire értenek egyet az adott állításokkal.

A szubjektív jóllét affektív összetevőinek mérésére szolgáló index a *Children's Worlds Positive and Negative Affects Scale (CW-PNAS)* arra a

⁶ A tíz ország között sajnos egyetlen dél-európai ország sem szerepel, mivel a spanyol, az olasz vagy a görög adatok regionálisak (Katalónia, Liguria, Epirus).

bipoláris pszichológiai modellre épül, amelyet *Feldman-Barrett és Russell* (1998) dolgoztak ki. Az ISCWeB-kérdőív szintén hat kérdés révén méri a pozitív (PAS) és negatív (NAS) érzelmi állapotokat. a tanulóknak egy 0–10 fokú skálán kellett jelölni, hogy mennyire értenek egyet az adott állításokkal.

Végül a pszichológiai jóllét vizsgálatának eszköze a *Children's Worlds Psychological Subjective Well-Being Scale (CW-PSWBS)*, amelynek alapját *Ryff* (1989) többtényezős modellje jelenti. E modell a pszichés jóllét hat összetevőjét nevezi meg, mint az egyén pozitív, elfogadó viszonyulását saját magával szemben, a másokkal való minőségi kapcsolatot, az egyén függetlenségét és önmeghatározásra való képességét, saját környezete hatékony szabályozásának, formálásának képességét, a saját életébe és céljaiba vetett hitet, valamint a személyiség folytonos fejlődésének, növekedésének érzetét (lásd még *Ryff–Keyes*, 1995). A CW-PSWBS modul egy-egy kérdést illeszt a pszichológiai jóllét egyes komponenseihez. Ezt a skálát a kutatás során csak a mintában szereplő 12 éves tanulóktól kérdezték; ők egy 0–10 fokú skálán jelölték, mennyire tartják jellemzőnek az adott állításokat. A fenti skálákhoz tartozó konkrét kérdéseket a tanulmány végén található *Függelék* tartalmazza.

Az összetett skálák előállításakor követtük az ISCWeB-kutatás ide vonatkozó előírását; az egyes itemek egyenlő súllyal szerepelnek az indexekben és valamennyi skálát 0–100 értékűre transzformálva mutatjuk be a tanulmányban.

5. Eredmények

Az elemzés céljára kiválasztott országok a következők: Belgium (Flandria),⁷ Észtország, Finnország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Németország, Norvégia, Románia, Wales. Az adatfelvétel során mind a 10, mind a 12 éves tanulók esetében az volt az elvárás, hogy 1000-1000 fős minimális lekérdezés teljesüljön. Az elemszámok kilenc országban 2100 és 2600 között mozognak, Norvégiában a kérdezettek száma alacsonyabb, közelíti az 1500 főt.

A gyerekek szubjektív jóllétét két lépésben vizsgáljuk, először áttekintjük az országok közötti különbségeket, azután bemutatjuk, hogy az országokon belül milyen eltérések adódnak nemek szerint, illetve aszerint, hogy 10 vagy 12 éves korosztályról van-e szó. Mind a két részben azt az öt skálát használjuk a gyermekek szubjektív jóllétének feltérképezésére, amelyeket az előbbiekben áttekintettünk.

⁷ Belgiumban nem kérdeztek a vallon (francia) nyelvterületen, de a flamand részt teljesen lefedik a kiválasztott iskolák.

5.1. A gyermekek szubjektív jóllétének országok közötti különbségei

Az országok közti különbségeket az öt jólléti skálán (OLS, CW-SWBS, CW-PAS/NAS, CW-PSWBS) az 1–5. ábrák mutatják. Ezeken az ábrákon együtt szerepelnek a 10 és 12 éves tanulók, és mindenütt a 0–100 pontra transzformált mérések átlaga szerepel, valamint az ehhez tartozó 95 százalékos konfidencia-intervallum (külön szürkével kiemelve). Az ábrákon az országok az elégedettség mértéke szerint vannak sorrendbe rendezve – a magasabb átlag nagyobb fokú elégedettséget jelent. Ugyanakkor a Bonferroni-teszt alkalmazásával vizsgáljuk, hogy a sorrendben egymást követő országok közötti különbség valójában statisztikailag szignifikáns vagy sem. Nem vizsgáljuk erre vonatkozóan az országok teljes kombinációját, csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy a magyar adatok eltérése a többi országétól szignifikáns-e vagy sem.

Az ötféle skálán alapuló rangsorok sok hasonlóságot mutatnak. Ha a „dobogós” helyeket tekintjük, négy rangsor esetében Románia áll az élen, Horvátország háromszor a második, egyszer a harmadik, Norvégia három rangsorban a harmadik és egy rangsorban a negyedik. Az ISCWeb 2. hullámában is nagyfokú jóllétre utaltak a román tanulóktól származó adatok, illetve Norvégia akkor is a második helyen állt az összegzett kognitív jóllét skálán. Horvátországra vonatkozóan nincsenek korábbi eredmények a kutatásban.

A 10 és 12 éves magyar tanulók válasza alapján az ország nem áll rosszul a szubjektív jóllét tekintetében ebben a „szűkített” rangsorban, mind a Cantril-létra mérésen, mind az összegzett kognitív jóllét skálán a negyedik. A HBSC sokkal több országot tartalmazó listáján a Cantril-létra mérést tekintve ennél jóval hátrább kerültek a magyar tanulók. Még jobbak a magyar eredmények a pozitív, illetve a negatív érzelmi állapot skálán az itt vizsgált tíz ország körében. Egyedül a pszichológiai jóllét kérdéseit tekintve kerül Magyarország a lista közepére.

Ellentétben sok más iskolai kutatással, a különböző országok esetében itt nem fedezhetőek fel blokkok, például a két északi ország Norvégia és Finnország eltér egymástól, egyedül a pszichológiai jóllét skálán vannak egymás mellett. A volt szocialista országok is különböznek, Lengyelországban vagy Észtországban a gyermekek alacsonyabb szubjektív jóllétét jelzik ezek az adatok. A két nyugat-európai ország közül a flamand adatok a diákok magasabb szubjektív jóllétéről tanúskodnak, mint a német adatok. Belgium Románia után a második a pszichológiai jóllét skálán, a német gyerekek válasza viszont a negatív érzelmi állapot skálán érnek el jó helyezést, ahol a flamand gyerekek értékei rosszak. A legtöbb skála alapján ebből a tíz országból Walesben a legalacsonyabb a gyermekek szubjektív jólléte.

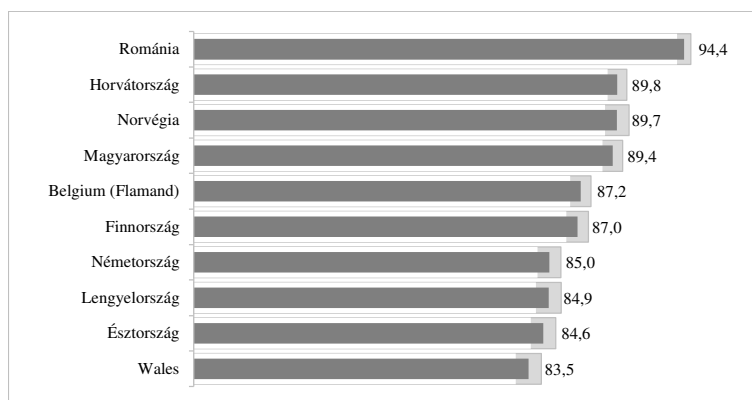
1. ábra. Az étellel való elégedettség (OLS) átlagos mértéke a 10 és 12 évesek körében, 2019

Megjegyzés: ANOVA: $p < 0,001$; az ábrán a halványszürke sáv a 95 százalékos konfidencia-intervallumot jelöli.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

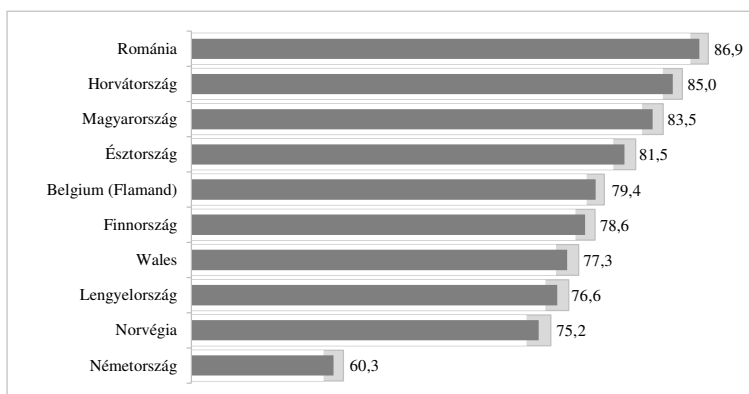
2. ábra. A szubjektív jóllét skála (SWBS) átlagos értéke a 10 és 12 évesek körében, 2019

Megjegyzés: lásd 1. ábra.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

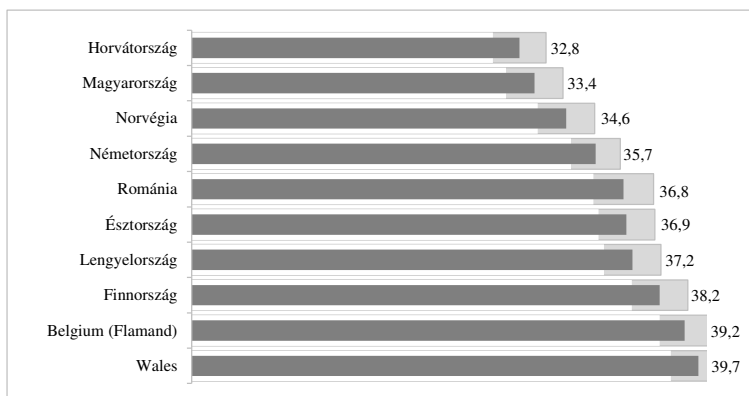
3. ábra. A pozitív érzelmi állapotot mérő skála (PAS) átlagos értéke a 10 és 12 évesek körében, 2019

Megjegyzés: ANOVA: $p < 0,001$; az ábrán a halványszürke sáv a 95 százalékos konfidencia-intervallumot jelöli.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

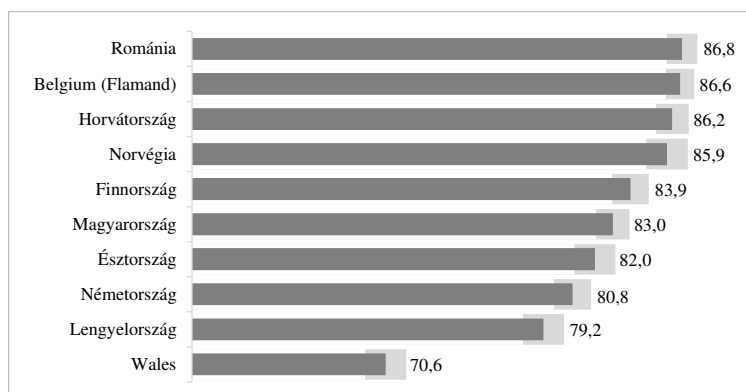
4. ábra. A negatív érzelmi állapotot mérő skála (NAS) átlagos értéke a 10 és 12 évesek körében, 2019

Megjegyzés: lásd 3. ábra.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

5. ábra. A pszichológiai jóllét skála (PSWBS) átlagos értéke a 12 évesek körében, 2019

Megjegyzés: ANOVA: $p < 0,001$; az ábrán a halványszürke sáv a 95 százalékos konfidencia-intervallumot jelöli.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

Ezek az országgrangsorok persze csak bizonyos határok között jelentenek érdemi sorrendet. A szubjektív jóllét skálák átlagértékei közti különbségek nem feltétlen jelentősek a közvetlen egymás mellett lévő országok esetében. Az „általános elégedettség” (OLS) esetében a magyar átlagok nem különböznek szignifikánsan a norvég, belga és észt gyermekek válaszaitól. Az összegzett kognitív jóllét skálán (SWBS) ismét nincsen lényeges különbség a horvát, a norvég és a magyar sorrend között. A pozitív érzelmi állapotot (PAS) tekintve Magyarország és Horvátország egyforma; a negatív érzelmi állapotot (NAS) tekintve pedig a négy „legjobb” ország tanulói (horvátok, magyarok, norvégok, németek – ennél a skálánál az alacsony átlag jelenti a kedvező helyzetet) között valójában nincsen különbség. Végül a pszichológiai jóllét skálán (PSWBS), ahol a magyar eredmények rosszabbak, mint a többi skála esetében, nincs érdemi eltérés a finn, az észt és a német átlagokhoz képest.

5.2. A gyermekek szubjektív jóllétének országokon belüli különbségei

Az 1. táblázat összegzi a szubjektív jóllét különböző dimenzióiban a nemek és korcsoportok szerint tapasztalható országokon belüli lényeges eltéréseket. Valamennyi jóllét-dimenzió kapcsán általánosságban elmondható, hogy a fiúk jóllétérzete magasabb, mint a lányoké. Ez alól az észt és a német, vala-

mint a skandináv (finn, norvég) tanulók tekinthetők kivételnek: előbbieket esetében nem tapasztalható lényegi eltérés a nemek között, utóbbiak körében viszont a lányok jóllétérzete magasabb a fiúkénál. A nemek szerinti eltérések főként az idősebb korosztályban érhetőek tetten. Az adatok alapján az is látható, hogy a fiatalabb tanulók magasabb jóllétérzettel rendelkeznek idősebb társaiknál. Eredményeink összhangban vannak a korábbi, hasonló kutatásokból származó eredményekkel.

1. táblázat. Országokon belüli szignifikáns különbségek a szubjektív jóllét vizsgált dimenzióban nem és életkor szerint, 2019*

Országok	Nem szerinti különbség					Kor szerinti különbség			
	OLS	SWBS	PAS(+)	NAS(-)	PSWBS	OLS	SWBS	PAS(+)	NAS(-)
Belgium**	F>L	F>L	F>L	L>F	F>L	nincs	nincs	10>12	10>12
Észtország	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	10>12	10>12	10>12	12>10
Finnország	L>F	nincs	nincs	F>L	L>F	10>12	10>12	10>12	12>10
Horvátország	F>L	F>L	F>L	L>F	nincs	10>12	10>12	10>12	12>10
Lengyelország	F>L	nincs	F>L	L>F	F>L	10>12	10>12	10>12	12>10
Magyarország	F>L	F>L	F>L	L>F	F>L	10>12	10>12	10>12	12>10
Németország***	nincs	nincs	nincs	nincs	-	10>12	10>12	10>12	12>10
Norvégia	L>F	L>F	L>F	F>L	nincs	10>12	10>12	10>12	12>10
Románia	F>L	F>L	F>L	L>F	nincs	nincs	10>12	10>12	12>10
Wales	F>L	nincs	nincs	L>F	F>L	10>12	10>12	10>12	12>10
Összesen	F>L	F>L	F>L	L>F	F>L	10>12	10>12	10>12	12>10

Megjegyzés: *A nemek és korcsoportok szerinti vizsgálatot kétmintás független t-próbával végeztük. ($p < 0,05$). ** Belgium flamand területei. *** Németországban a nemek szerinti elemzés kizárólag a 10 évesek körében értelmezendő, mivel a 12 évesek esetében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Jelölések: F>L: a fiúk átlagértéke szignifikánsan magasabb, mint a lányoké; L>F: a lányok átlagértéke szignifikánsan magasabb, mint a fiúké; 10>12: a 10 évesek átlagértéke szignifikánsan magasabb, mint a 12 éveseké; 12>10: a 12 évesek átlagértéke szignifikánsan magasabb, mint a 10 éveseké.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

A Canril-létrán mért étellel való elégedettség előzőekben bemutatott országok közti különbségeit a 2. táblázat adatai pontosítják. A legtöbb országban a kor előrehaladtával mind a fiúk, mind a lányok körében csökken az elégedett-

ség mértéke: a fiúknál Észtország, Finnország, Norvégia és Wales, a lányoknál pedig Észtország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország és Wales esetében jelentős ez a különbség. A 10 évesek körében nemek szerint csak két országban, Belgiumban és Magyarországon tapasztalható jelentős különbség a fiúk javára. Ezzel szemben a 12 éves korosztályban a fiúk elégedettségérzete Horvátországban, Lengyelországban, Magyarországon (itt a legmagasabb a különbség) és Walesben is jelentősen meghaladja a lányokét, míg a két skandináv országban, Finnországban és Norvégiában a lányok elégedettségérzete lényegesen magasabb a fiúkénál.

2. táblázat. Az étellel való elégedettség (OLS) átlagos mértéke a vizsgált országokban nem és életkor szerint, 2019*

Országok	10 évesek			12 évesek		
	Fiúk	Lányok	Együtt	Fiúk	Lányok	Együtt
Belgium**	91,2	88,2	89,7	91,7	89,2	90,4
Észtország	91,4	93,6	92,6	87,4	85,8	86,6
Finnország	91,5	91,3	91,4	84,8	89,0	86,8
Horvátország	95,2	95,6	95,4	93,3	87,9	90,6
Lengyelország	92,6	92,7	92,6	89,5	83,9	86,6
Magyarország	94,6	91,4	93,0	93,8	85,4	89,3
Németország***	91,3	91,8	91,5	–	–	80,6
Norvégia	93,0	92,8	92,9	89,2	92,6	90,7
Románia	95,9	94,8	95,3	95,9	94,3	95,1
Wales	89,3	89,7	89,5	85,0	80,7	82,8
Összesen	92,6	92,2	92,4	89,9	87,2	88,6

Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *A nem és a korcsoportok szerint kialakított csoportok országokon belüli különbségeit ANOVA-val és Bonferroni post-hoc eljárással teszteltük ($p < 0,05$). **Belgium flamand területei. ***Németországban a 12 évesek körében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Forrás: Saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

Annak ellenére, hogy általánosságban véve az idősebb tanulók elégedettségérzete alacsonyabb, mint a fiatalabbaké, figyelemre méltó, hogy míg a 12 éves lányok elégedettségérzete egyetlen vizsgált országban sem haladja meg a 10 éves fiúkét, addig a 12 éves fiúké három országban, Belgiumban, Magyarországon és Romániában is magasabb, mint a 10 éves lányoké, igaz az utóbbi két országban ez a különbség statisztikailag nem jelentős.

5.2.1. A szubjektív jóllét skála nem és életkor szerint

A szubjektív jóllét kognitív összetevőit összesítő skála (SWBS) alapján mindkét nem esetében elmondható, hogy az idősebb diákok szubjektív jólétérzete alatta marad a fiatalabbakénak. Szignifikánsan alacsonyabb a finn 12 éves fiúk átlagértéke a 10 éves fiúkénál, míg a horvát, magyar és román diákok esetén a lányok, a lengyel és walesi tanulók körében pedig a fiúk és a lányok esetében mondható el ugyanez. Az elégedettségérzet vizsgálata során tapasztaltakhoz hasonlóan a 10 éves diákok körében Belgiumban és Magyarországon látható jelentős különbség a fiúk javára. A 12 éves tanulók esetében a tíz vizsgált országból hétben mutatható ki jelentős eltérés a nemek között: Magyarországon, Walesben, Lengyelországban, Horvátországban, Belgiumban és Romániában a fiúk, míg Finnországban a lányok átlagértékei haladják meg számottevően a fiúkra vonatkozó átlagértékeket (utóbbi igaz Norvégiára is, azonban ott ez nem jelent statisztikailag is jelentős különbséget). Mint ahogy az elégedettségérzet (OLS) vizsgálatánál is tapasztaltuk, itt is elmondható, hogy a belga és a magyar 12 éves fiúk átlagértékei meghaladják a 10 éves lányokét, mely Magyarország esetében annak ellenére is így van, hogy az idősebb korosztály jólléte összességében alacsonyabb, mint a fiatalabbé. (3. táblázat)

3. táblázat. A szubjektív jóllét skála (SWBS) átlagos értéke a vizsgált országokban nem és életkor szerint, 2019*

Országok	10 évesek			12 évesek		
	Fiúk	Lányok	Együtt	Fiúk	Lányok	Együtt
Belgium**	88,3	85,1	86,7	89,4	85,7	87,5
Észtország	86,5	89,0	87,9	81,2	81,4	81,3
Finnország	88,7	88,1	88,4	83,9	87,3	85,5
Horvátország	91,8	92,8	92,3	89,5	85,0	87,2
Lengyelország	87,6	89,3	88,5	83,8	79,3	81,4
Magyarország	92,6	89,9	91,3	91,1	84,6	87,6
Németország***	87,3	88,0	87,7	–	–	82,4
Norvégia	89,6	91,9	90,7	87,9	89,9	88,8
Románia	95,9	94,6	95,2	94,7	92,6	93,7
Wales	86,0	88,3	87,2	82,5	77,4	79,9
<i>Összesen</i>	<i>89,4</i>	<i>89,7</i>	<i>89,5</i>	<i>86,9</i>	<i>84,4</i>	<i>85,6</i>

Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *A nem és a korcsoportok szerint kialakított csoportok országokon belüli különbségeit ANOVA-val és Bonferroni post-hoc eljárással teszteltük ($p < 0,05$). **Belgium flamand területei. ***Németországban a 12 évesek körében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

5.2.2. A pozitív érzelmi állapotot mérő skála nem és kor szerint

A szubjektív jóllét affektív összetevőinek mérésére szolgáló indexek közül a pozitív érzelmi állapot felől közelítő skála (PAS) átlagértékeit vizsgálva szintén kijelenthető, hogy a legtöbb vizsgált országban mindkét nem tekintetében jelentősek a korosztályok közötti különbségek: az eddigieknek megfelelően a 10 évesek átlagértékei rendre meghaladják a 12 évesekét. Öt országban (Észtország, Finnország, Horvátország, Lengyelország, Wales) mindkét nem esetében, Belgiumban a fiúk, Magyarországon és Romániában pedig a lányok körében jelentős ez a különbség. A 10 éves diákoknál a vizsgált országok felénél a lányok, a másik felénél a fiúk átlagértékei magasabbak, ugyanakkor ez csak két ország esetében jelent statisztikailag is jelentős különbséget: Belgiumban a fiúk, Norvégiában viszont a lányok átlagértékei magasabbak. Ezzel szemben a 12 éves tanulók körében már csak két országban, Finnországban és Norvégiában magasabbak a lányok átlagértékei a fiúkénál, de ez sem tekinthető jelentős különbségnek. Ugyanakkor a horvát, lengyel, magyar, román és walesi 12 évesek körében a fiúk lényegesen pozitívabb érzelmi állapotról számoltak be, mint a lányok. Az eddigiekben tapasztaltakhoz hasonlóan a belga és a magyar 12 éves fiúk pozitív érzelmi állapotot mérő skálán elért átlagértékei, ha jelentősen nem is haladják meg, de a 10 éves lányok szintjén mozognak. (4. táblázat)

4. táblázat. A pozitív érzelmi állapotot mérő skála (PAS) átlagos értéke a vizsgált országokban nem és életkor szerint, 2019*

Országok	10 évesek			12 évesek		
	Fiúk	Lányok	Együtt	Fiúk	Lányok	Együtt
Belgium**	82,0	79,2	80,6	79,3	77,0	78,1
Észtország	84,9	87,0	86,1	77,0	77,0	77,0
Finnország	81,2	80,1	80,6	76,2	77,4	76,7
Horvátország	88,3	88,4	88,3	84,1	79,4	81,7
Lengyelország	79,5	80,0	79,8	76,2	71,0	73,5
Magyarország	87,4	84,7	86,0	85,4	77,4	81,1
Németország***	63,0	61,2	62,1	–	–	58,9
Norvégia	74,5	78,6	76,4	73,0	75,4	74,1
Románia	88,4	87,9	88,2	87,7	83,8	85,8
Wales	79,7	80,7	80,2	76,6	72,6	74,5
<i>Összesen</i>	<i>81,3</i>	<i>81,2</i>	<i>81,3</i>	<i>79,5</i>	<i>76,7</i>	<i>78,1</i>

Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *A nem és a korcsoportok szerint kialakított csoportok országokon belüli különbségeit ANOVA-val és Bonferroni post-hoc eljárással teszteltük ($p < 0,05$). **Belgium flamand területei. ***Németországban a 12 évesek körében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

5.2.3. A negatív érzelmi állapotot mérő skála nem és életkor szerint

A szubjektív jóllét affektív összetevőit mérő index másik skálája a negatív érzelmi állapotot (NAS) méri, vagyis a magasabb értékek kedvezőtlenebb jóllétérzetről árulkodnak. (5. táblázat) Belgium az egyetlen olyan vizsgált ország, ahol a skála értéke a kor előrehaladtával lényegesen kedvezőbb képet fest, azaz a 12 éveseknél a szomorúság, nyugtalanság és unalom kevésbé van jelen, mint a 10 éveseknél. A többi ország esetében olykor igen jelentős romló tendencia érvényesül: az észt, a finn, a horvát és a román 12 éves fiúk többször érzik magukban a negatív érzéseket, mint a 10 éves fiúk, míg a lányok esetében Észtországban, Horvátországban, Lengyelországban, Romániában és Walesben tapasztalható ugyanez. A 10 éves észt, finn és norvég diákok körében a lányok válaszai mutatnak kedvezőbb képet, Norvégia esetében ez kifejezetten magas különbséget jelent. A többi országban a fiúk átlagértékei kedvezőbbek, mely különösen Belgium és Magyarország esetében jelent számottevő különbséget.

5. táblázat. A negatív érzelmi állapotot mérő skála (NAS) átlagos értéke a vizsgált országokban nem és életkor szerint, 2019*

Országok	10 évesek			12 évesek		
	Fiúk	Lányok	Együtt	Fiúk	Lányok	Együtt
Belgium**	39,4	43,8	41,6	35,0	39,3	37,2
Észtország	33,6	31,8	32,6	40,1	42,3	41,2
Finnország	37,8	34,1	35,9	46,6	33,5	40,6
Horvátország	27,0	29,9	28,5	33,5	40,4	37,0
Lengyelország	33,8	35,3	34,6	36,9	42,3	39,7
Magyarország	27,4	36,0	31,8	29,7	39,4	34,9
Németország***	33,8	34,4	34,1	–	–	37,3
Norvégia	36,4	29,4	33,1	39,1	32,2	36,0
Románia	30,0	31,7	30,9	36,8	48,9	42,8
Wales	34,8	36,6	35,7	38,1	49,6	44,0
Összesen	33,4	34,4	33,9	37,4	41,5	39,5

Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *A nem és a korcsoportok szerint kialakított csoportok országokon belüli különbségeit ANOVA-val és Bonferroni post-hoc eljárással teszteltük ($p < 0,05$). **Belgium flamand területei. ***Németországban a 12 évesek körében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

A 12 évesek körében Észtország kivételével jelentős eltérések mutatkoznak a fiúk és a lányok átlagértékei között: a finn és a norvég lányok átlagértékei lényegesen kedvezőbbek, míg a többi országban a fiúk ítélik meg kedvezőbben a helyzetüket. Belgiumban és Magyarországon a 12 éves fiúk átlagértékei

alacsonyabbak (azaz kedvezőbbek), mint a 10 éves lányoké – mely Magyarország esetében egyértelműen a nemi hovatartozás életkorhoz képesti erősebb hatását jelezheti –, míg Finnország és Norvégia esetében épp fordított a helyzet: a 12 éves lányok átlagértékei kedvezőbbek a 10 éves fiúkénál.

5.2.4. A pszichológiai jóllét skála nemek szerint

A hat itemből álló, pszichológiai jóllétet vizsgáló skála (PSWBS) alapján – amelyet csak a 12 évesek körében vettek fel – Finnország és Norvégia esetén jelentősebb eltérés mutatható ki a lányok javára. Belgiumban, Lengyelországban, Magyarországon és Walesben viszont a fiúk pszichológiai jólléte lényegesen kedvezőbb. A többi ország esetében nincs érdemi különbség a fiúk és a lányok válaszai között. A fiúk átlagértékeinek országonkénti rangsorát vizsgálva látható, hogy Belgium, Románia és Horvátország osztozik az első helyeken – mely országoktól érdemben a magyar fiúk átlagértékei sem maradnak el –, míg a lányoknál Norvégia, Románia és Horvátország – mely országoktól viszont a magyar lányok átlagértékei lényegesen elmaradnak. A legkisebb átlagértékek mindkét nem esetében a lengyel és a walesi diákok körében találhatók (utóbbiak átlagértéke kiugróan alacsony). (6. táblázat)

6. táblázat. A pszichológiai jóllét skála (PSWBS) átlagos értéke a 12 évesek körében a vizsgált országokban nemek szerint, 2019*

Országok	Fiúk	Lányok	Együtt
Belgium**	87,5	85,7	86,6
Észtország	81,7	82,4	82,0
Finnország	82,7	85,4	83,9
Horvátország	86,7	85,7	86,2
Lengyelország	81,2	77,3	79,2
Magyarország	85,8	80,5	83,0
Németország***	–	–	80,8
Norvégia	85,0	87,1	85,9
Románia	86,8	86,9	86,8
Wales	72,5	68,9	70,7
Összesen	83,1	81,7	82,4

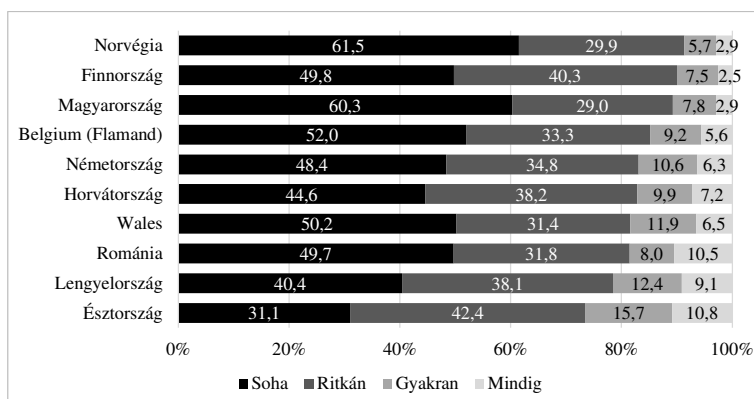
Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *Az országokon belüli nemek szerinti különbségeket független kétmintás t-próbával teszteltük ($p < 0,05$). **Belgium flamand területei. ***Németországban a 12 évesek körében a nagy adathiány nem teszi lehetővé a nemek szerinti bontást.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

5.3. A szubjektív jóllét és az anyagi helyzet összefüggései

Az anyagi helyzet mérésére egy olyan kérdést választottunk, amely a család anyagi helyzetének szubjektív megítélésére vonatkozik. A kérdés azt méri, hogy a tanulók milyen gyakran aggódnak a család pénzügyi helyzete miatt, amire négy válaszlehetőség közül választhattak a tanulók. Ezt a kérdést, illetve összefüggését az szubjektív jólléttel az országgrangsorokhoz hasonlóan elemezzük, vagyis nem teszünk különbséget a nemek és az évfolyamok között, az eredményeket az országok közti különbségek alapján mutatjuk be.

6. ábra. A család anyagi helyzete miatti aggodalom előfordulásának gyakorisága a 10 és 12 évesek körében, 2019 (százalék)

Megjegyzés: Kí-négyzet próba: $p < 0,001$. Az országok a „soha” és „ritkán” válaszok együttes aránya szerinti csökkenő sorrendben szerepelnek.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

A 6. ábrán látható, hogy valamennyi vizsgált országban a 10–12 éves tanulók a „soha”, illetve a „ritkán” választ adták a leggyakrabban, a „gyakran” és „mindig” válaszok ennél jelentősen kisebb arányban fordultak elő. Ugyanakkor az országok közötti különbségek statisztikailag jelentősek. Az adatok szerint Norvégia, Finnország, Magyarország és Belgium esetében a többi országhoz képest lényegesen magasabb azon tanulók aránya, akik „soha” nem, vagy csak „ritkán” aggódnak a családjuk anyagi helyzete miatt. A norvég és a magyar diákok esetében különösen magas azok aránya, akik „sosem” aggódnak emiatt. Ezzel szemben Észtországban, Lengyelországban, Romániában és Walesben – bár itt is kisebbségben vannak – azon diákok aránya viszonylag magasabb, akik „gyakran” vagy „mindig” aggódnak csa-

ládjuk pénzügyei miatt. Az észt, a lengyel és a román tanulók között a „mindig” választ adók aránya 9 és 11 százalék között alakul.

Az anyagi háttér és a szubjektív jóllét kapcsolatának vizsgálatakor az elemzés középpontjába azt a kérdést helyeztük, hogy *mennyit ront* a gyermek jóllétén, ha bizonytalanabbnak érzi családja pénzügyi helyzetét. Ennek során a négy válaszlehetőséget összevontuk kettőre, mivel véleményünk szerint az anyagi helyzet szubjektív észlelése kapcsán az éles határvonal a „soha/ritkán” és a „gyakran/mindig” válaszkategóriák között húzható meg. Ezután a család anyagi helyzete miatti aggodalom előfordulásának gyakorisága alapján kialakított két kategória (gyakran/mindig aggódók vs. soha/ritkán aggódók) esetében kiszámítottuk a tanulók válaszainak átlagát valamennyi jóllét skálán (OLS, SWBS, PAS, NAS, PSWBS) minden országban. Az erre vonatkozó eredményeket a 7. táblázatban foglaltuk össze. A táblázatban szereplő értékek az egyes országok, illetve az egyes skálák esetében a 0–100 fokon mért jóllét pontszámokból adódó *veszteséget* mutatják, ami tehát annak következménye, hogy a gyermek „mindig” vagy „gyakran” aggódik családja pénzügyi helyzete miatt, szemben azzal, hogy csak „néha” vagy „soha” nem aggódik emiatt. A NAS-értékek azért pozitívak, mert itt eredendően egy negatív érzületről van szó, vagyis a kisebb lesz a jobb skálaérték, míg a nagyobb a rosszabb.

7. táblázat. A szubjektíve kedvezőtlenebb anyagi helyzetben lévő tanulók (család anyagi helyzete miatt „gyakran/mindig” aggódók) jóllétérzetében tapasztalható deficit a kedvezőbb anyagi helyzetűekhez képest (család anyagi helyzete miatt „soha/ritkán” aggódók), 2019*

Országok	OLS	SWBS	PAS ⁽⁺⁾	NAS ⁽⁻⁾	PSWBS
Belgium**	-7,3	-10,4	-2,3	11,9	-6,1
Észtország	-7,9	-8,5	-4,2	8,4	-7,9
Finnország	-19,0	-18,1	-12,0	19,4	-19,2
Horvátország	-4,9	-5,9	-5,4	10,7	-7,1
Lengyelország	-4,1	-6,0	-3,1	8,8	-3,0
Magyarország	-6,6	-7,7	-5,9	13,3	-9,2
Németország	-9,2	-11,2	-3,9	13,4	-9,9
Norvégia	-11,0	-8,8	-5,4	11,7	-10,4
Románia	-4,9	-4,9	-4,4	10,5	-4,2
Wales	-15,1	-15,0	-11,0	15,3	-17,0
Összesen	-8,4	-9,7	-5,3	11,9	-9,6

Megjegyzés: A táblázatban az országok abc sorrendben szerepelnek. *A család anyagi helyzete miatt „gyakran/mindig”, illetve „soha/ritkán” aggódók jóllétérzetében tapasztalható országokon belüli különbségeket Khí-négyzet próbával teszteltük (valamennyi esetben $p < 0,01$). **Belgium flamand területei.

Forrás: saját számítás az ISCWeB nemzetközi adatbázisa alapján.

Általánosságban elmondható, hogy azoknak, akik kedvezőtlenebbül ítélik meg családjuk anyagi helyzetét lényegesen kisebb a szubjektív jóllétérzete is, hozzáátéve, hogy a két csoport közötti különbségek a nyugati és északi országokban magasabbak, mint a keleti, volt szocialista régió országaiban. A jóllét valamennyi felhasznált mérése tükrében Finnországban és Walesben tapasztalható a legmagasabb deficit. Norvégiában is magas a két vizsgált csoport közötti különbség, a csoportok átlagértékei közötti eltérések a többi országhoz viszonyítva inkább a felső tartományba tartoznak. A német tanulók esetében is viszonylag nagy különbségek láthatók a két csoport között, egyedül a pozitív érzelmi állapotokat mérő skála (PAS) kapcsán tapasztalható a vizsgált országok többségéhez képest relatíve kisebb eltérés. Hasonló a helyzet Belgium esetében is, annyi különbséggel, hogy a pozitív érzelmi skála mellett a pszichológiai jóllét skála (PSWBS) kapcsán is kisebb különbség mutatható ki. Lengyelországban, Horvátországban és Romániában a legalacsonyabbak a két csoport jóllétérzete közötti különbségek. Észtországban is mérsékeltek a különbségek, sőt a vizsgált országokat tekintve itt és Lengyelországban mérhető a legkisebb különbség a negatív érzelmi állapotokat mérő skála (NAS) esetében.

Magyarországon a család anyagi helyzete miatti aggodalom nem csökkenti kiemelkedő mértékben a jóllétérzetet. Különösen az általános elégedettségérzetben (OLS) és a szubjektív jóllét kognitív összetevőit mérő skálán (SWBS) mérsékeltek a különbségek. A magyar eredmények kapcsán azt érdemes kiemelni, hogy az affektív összetevőket mérő skálákon jóval magasabb a deficit a negatív tényezők (NAS), mint a pozitív tényezők (PAS) tekintetében. Emellett lényeges lehet, hogy nagyobb a veszteség a pszichológiai jóllét skálán (PWBS) is; ebben a tekintetben a 9 pontos csökkenés nagyobb, mint bármely más volt szocialista ország esetében.

6. Összegzés

A gyermekek jóllétére vonatkozó ISCWeB-kutatás adatainak fő hozzáadott értékét jelenti, hogy többféle, összetett, mondhatni *validált* mérőeszközt alkalmaznak, szemben a HBSC- vagy a PISA-vizsgálattal, ahol nem a szubjektív jóllét a kutatások fő témája. Egy további nyilvánvaló jellemző, hogy a megkérdezett 10–12 éves tanulók maguk nyilatkoznak a saját érzéseikről, elégedettségükről, jóllétük a saját értelmezésükben és nézőpontjukból jelenik meg (*Ben-Arieh*, 2005). Ennek kapcsán érdemes kiemelni, hogy az ilyen, közvetlenül a tanulóktól származó vélemények, értékelések tükrében kevesek helyezte mutatkozik kedvezőtlennek (*Bradshaw-Rees*, 2018, 177. o.), illetve

hogy az ilyen kutatásokban a gyerekek önképe alapvetően pozitív (*Thomaes és szerzőtársai*, 2017). Így összességében egy rózsaszínűbb világ rajzolódik ki annál, mint amikor kutatók objektív adatok alapján, esetleg normatív szempontok szerint vizsgálják a gyermekeket érintő hátrányokat, egyenlőtlenségeket. Ez jellemzi az általunk bemutatott eredményeket is, amelyek egyrészt országok közti különbségekre, másrészt nemek, évfolyamok és a család anyagi háttere szerinti különbségekre irányultak.

Nemzetközi összehasonlításban talán a legfontosabb tanulság, hogy az országok sorrendje – esetleg sokak meglepetésére – nem azt a „jól ismert” ragsort adja vissza, amelyet sok iskolai (eredményesség)kutatásban látni lehet. Az itt vizsgált országok közül nem a skandináv országok vezetnek az országgrangsort, hanem többnyire Románia. Románia meglepően jó helyezése nem újdonság, ez így volt a korábbi ISCWeB felvételek esetében is – amire pontos magyarázatot korábban sem sikerült adni. Sőt, Románia a HBSC már idézett rangsorában is hasonlóan jól szerepel. A skandináv országok a korábbi felvételek alapján jobb pozíciót foglaltak el, az itteni adatok szerint főleg Finnország csúszott hátrább – a pszichológiai jóllét skála mérés kivételével. Ezek az eredmények lényegében igazolják, hogy – ahogy sok szubjektív jóllét és boldogság kutatás szerint sem feltétlen a gazdaságilag legjobban teljesítő országok lakói a legelégedettebbek az életükkel – az iskolai tanulók sem feltétlen azokban az országokban a legelégedettebbek, ahol az iskola-rendszer különféle mutatók alapján a legjobban teljesít.

Az ISCWeB magyarországi adatai is kedvezőbb képet festenek, mint ahogy azt feltételezni lehetne sok más, a hazai oktatás eredményességére, egyenlőtlenségeire, szegregációjára vonatkozó kutatás alapján. Nincs itt lehetőségünk ezeket részletesen idézni, de többek között Ferge Zsuzsa, Csanádi Gábor és Ladányi János, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor munkáiról van szó. Miközben ezek a kutatások a magyar iskola-rendszer, oktatási rendszer súlyos problémáira hívják fel a figyelmet, az általunk bemutatott országgrangsorokban, a hazai tanulók válaszai alapján, Magyarország két skálán a 4. helyen, egy skálán a 3. és egy skálán a 2. helyen áll tíz ország között. Ugyanakkor a HBSC 2017–18. évi felvételének többször hivatkozott rangsorában, a Cantril-létrán, Magyarországot – az ISCWeB-sorrenddel ellentétben – megelőzi Észtország, Németország és Finnország is. Emellett érdemes kiemelni azt is, hogy a magyar eredmények éppen a pszichológiai skálán gyengébbek, vagyis a – poroszos szellemű – magyar iskola-rendszerben elsősorban a tanulók lelki egészsége sérülhet.

A szubjektív jóllét egyes dimenzióit vizsgáló skálák alapján általánosságban kijelenthető, hogy az életkor előrehaladtával csökken a jóllétérzet: az idősebb, 12 éves korosztály szubjektív jólléte lényegesen alacsonyabb, mint a fiatalabb, 10 éves korosztályé. Ugyanígy elmondható, hogy a vizsgált orszá-

gok nagyobb részénél statisztikailag is jelentős különbség mutatható ki a nemek között, főként az idősebb korosztályban és általában a fiúk javára. Ugyanakkor eredményeink rámutatnak arra, hogy az egyes országokon belül eltérőek a szubjektív jóllét kor és nem szerinti mintázatai. Összességében Románia mindkét korosztály és mindkét nem jóllétérzetét tekintve az elsők, míg Wales az utolsók között szerepel a vizsgált országok között.

A fiatalabb és az idősebb tanulók összevetésében egyedül Belgium mutat némiképp eltérő mintázatot: esetükben két mérésnél (OLS, SWBS) nem mutatható ki lényegi különbség, s némi ellentmondás látható a negatív érzelmi állapotot mérő skála (NAS) kapcsán, amely – a pozitív érzelmi állapotot mérő skálához (PAS) hasonlóan – a 10 évesek körében magasabb.

Nemek szerint vegyesebb a kép: a vizsgált országok nagyobb részénél statisztikailag is jelentős a különbség, főként az idősebb korosztályban és általában a fiúk javára, de a vizsgált skandináv országokban, Finnországban és Norvégiában a lányok átlagértékei – elsősorban az idősebb diákok esetében – kedvezőbbek a fiúkénál. Az észti és a német diákok esetében nem tapasztalható lényegi eltérés nemek szerint. Magyarországon nemzetközi összehasonításban is kifejezetten jelentős a nemek szerinti különbség: a fiúk szubjektív jóllétérzete mindkét vizsgált korosztályban egyértelműen magasabb a lányokénál. A nemek közötti jelentős eltérést jól mutatja, hogy az évfolyamok közti általános különbség ellenére (az idősebb tanulók jóllétérzete alacsonyabb a fiatalabbakénál), Magyarországon a 12 éves fiúk átlagértékei rendre kedvezőbbek a 10 éves lányokénál is. A belga diákok körében is hasonló tendencia mutatható ki, azzal a különbséggel, hogy esetükben a 10 éveseknél még meglévő nemek közötti különbség 12 éves korra jelentősen mérséklődik, vagyis a legtöbb dimenzió esetében a fiúk jóllétérzete ekkor már nem mutat lényegesen kedvezőbb képet a lányokénál.

A szubjektív jóllét és a család gyermek által érzékelt anyagi helyzete közti összefüggést elemezve arra a – korábbi kutatásokban is tapasztalt – következtetésre jutottunk, hogy azoknak a tanulóknak, akik kedvezőtlenebbül ítélik meg családjuk anyagi helyzetét alacsonyabb a szubjektív jóllétérzete azoknál, akik kedvezőbbnek látják a pénzügyi helyzetüket. Érdekes módon ez a különbség a nyugati és az északi országokban nagyobb, mint ami a keleti, volt szocialista régió országaiban tapasztalható. A magyar eredmények kapcsán fontos kiemelni, hogy a család pénzügyi helyzetének rosszabb percepciója a gyermek jóllétérzetének csökkenését elsősorban a negatív affektív összetevőket mérő, illetve a pszichológiai jóllétet mérő skálákon jelezte. Vagyis a már említett sajátosság, amely szerint a magyar iskolarendszerben a tanulók lelki egészsége károsul leginkább, a kedvezőtlenebb anyagi helyzetű családok gyermekei körében hatványozottabban érvényesül.

A tanulmány a gyermekjólét mérésének legáltalánosabb megközelítésére épült, amikor a vizsgált 10–12 éves tanulók különféle elégedettségi skálákon értékelték az életüket. További elemzések szükségesek és az adatok alapján lehetőségek is, arra vonatkozóan, hogyan érzékelik, értékelik a gyermekek családi környezetüket, anyagi életkörülményeiket, iskolai helyzetüket. Ezek a területspecifikus elégedettségre vonatkozó eredmények tovább árnyalják majd az első elemzésből származó itt bemutatott összképet.

IRODALOM

- Ben-Arieh, A. (2005): Where Are the Children? Children's Role in Measuring and Monitoring their Well-being. *Social Indicators Research*, Vol. 74. No. 3. 573–596 o.
- Bradshaw, J.–Martorano, B.–Natali, L.–de Neuborg, C. (2013): Children's Subjective Well-being in Rich Countries. Working Paper 2013–03. UNICEF Office for Research, Florence.
- Bradshaw, J.–Rees, G. (2018): Children's Worlds in Europe. Megjelent: Matthes, M.–Pulkkinen, L.–Clouder, Ch.–Heys, B. (szerk.): Improving the Quality of Childhood in Europe. Volume 7. Alliance for Childhood European Network Foundation, Brussels. 163–178. o.
- Cantril, H. (1965): *The Pattern of Human Concern*, Rutgers University Press, New Jersey.
- Casas, F. (2011): Subjective Social Indicators and Child and Adolescent Well-Being. *Child Indicators Research*, Vol. 4. No. 4. 555–575 o.
- Casas, F.–Rees, G. (2015): Measures of Children's Subjective Well-Being: Analysis of the Potential for Cross-National Comparisons. *Child Indicators Research*, Vol. 8. No.1.49–69. o.
- Columbo, S. A. (1986): *General Well-Being in Adolescents: Its Nature and Measurement*. Doctoral dissertation, Saint Louis University, 1984.
- Deci, E. L.–Ryan, R. M. (2008): Hedonia, Eudaimonia, and Well-Being: An Introduction. *Journal of Happiness Studies*, Vol. 9. No. 1. 1–11. o.
- Diener, E. (1984): Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, Vol. 95. No. 3. 542–575. o.
- Diener, E.–Diener, M. (1995): Cross-Cultural Correlates of Life Satisfaction and Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 68. No. 4. 653–663. o.
- Fattore, T.–Mason, J.–Watson, E. (2009): When Children are Asked about Their Well-Being: Towards a Framework for Guiding Policy. *Child Indicators Research*, Vol. 2. No.1.57–77. o.
- Feldman-Barrett, L.–Russell, J. A. (1998): Independence and Bipolarity in the Structure of Current Affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 74. No. 4. 967–984 o.
- Hamvai Csaba–Pikó Bettina (2009): Serdülők szubjektív jólétét meghatározó tényezők a családban és az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 59. évf. 4. sz. 30–42. o.
- Huebner, E. S. (1991): Further Validation of the Students' Life Satisfaction Scale: The Independence of Satisfaction and Affect Ratings. *Journal of Psychoeducational Assessment*, Vol. 9. No. 4. 363–368.o.
- Inchley, J.–Currie, D.–Budisavljevic, S.–Torsheim, T.–Jåstad, A.–Cosma, A.–Kelly, C.–Amarsson Á. M. (szerk., 2020a): Spotlight on Adolescent Health and Well-Being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Survey in Europe and Canada. International Report. Volume 1. Key findings. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
- Inchley, J.–Currie, D.–Budisavljevic, S.–Torsheim, T.–Jåstad, A.–Cosma, A.–Kelly, C.–Amarsson Á. M. (szerk., 2020b): Spotlight on Adolescent Health and Well-Being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Survey in Europe and Canada. International Report. Volume 2. Key data. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.

- Kahneman, D.–Diener, E.–Schwarz, N. (szerk., 1999): *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. Russell Sage Foundation, New York.
- Kahnemann, D.–Deaton, A. (2010): High Income Improves Evaluation of Life but Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 107. No. 38, 16489–16493. o.
- Konu, A. I.–Lintonen, T. P.–Rimpelä, M. K. (2002): Factors Associated With School-Children's General Subjective Well-Being. *Health Education Research*, Vol. 17. No. 2. 155–165. o.
- Kruger, A. B. (szerk., 2009): *Measuring the Subjective Well-Being of Nations: National Accounts of Time Use and Well-Being*. University of Chicago Press, Chicago.
- Nagy Krisztina–Gál Zita–Jámbori Szilvia–Kasik László–Fejes József Balázs (2019): A tanulói jóllét és az önértékelés jellemzőinek feltárása középiskolások és egyetemisták körében. *Iskolakultúra*, 29. évf. 6. sz. 3–17. o.
- Németh Ágnes–Költő András (szerk., 2016): *Egészség és Egészségmagatartás Iskoláskorban 2014. Az „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása” elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés*. Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.
- Németh Ágnes–Várnai Dóra (szerk., 2019): *Kamaszélelmód Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- OECD (2017): *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2019a): *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework, PISA*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2019b): *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. PISA, OECD Publishing, Paris.
- Örkényi Ágota–Koszonits Rita (2004): Akiknek sem otthon, sem az iskolában nem jó. *Iskolakultúra*, 14. évf. 8. sz. 43–55. o.
- Park, N.–Huebner, E. (2005): A Cross-Cultural Study of the Levels and Correlates of Life Satisfaction Among Adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 36. No. 4. 444–456. o.
- Pollard, E.–Lee, P. D. (2003): Child Well-Being: A Systematic Review of the Literature. *Social Indicators Research*, Vol. 61. No. 1. 59–78. o.
- Rees, G. (2017): *Children's Views on Their Lives and Well-Being. Findings from the Children's Worlds Project*. Springer, Cham, Switzerland.
- Rees, G.–Main, G. (2015): *Children's Views on Their Lives and Well-Being in 15 Countries: An Initial Report on the Children's Worlds Survey, 2013–14*. Children's Worlds Project (ISCWeB), York, UK.
- Rees, G.–Goswami, H.–Pople, L.–Bradshaw, J.–Keung, A.–Main, G. (2013). *The Good Childhood Report 2013*. The Children's Society, London.
- Ryan, R. M.–Deci, E. L. (2001): On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology*, Vol. 52. No.1. 141–166.o.
- Ryff, C. D. (1989): Happiness is Everything, or is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 57. No. 6. 1069. o.
- Ryff, C. D.–Keyes, C. L. M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 69. No. 4. 719–727. o.
- Sallay Hedvig (2005): Serdülők szubjektív jólléte: a családban és a baráti kapcsolatban észlelt igazságosság és az igazságos világba vetett hit szerepe. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 6. évf. 4. sz. 295–315. o.
- Seligman, M.E.P.–Adler, A. (2019): *Positive Education*. Megjelent: Helliwell, J.F.–Layard, R.–Sachs, J. (szerk.): *Global Happiness and Wellbeing. Policy Report 2019*. Sustainable Development Solutions Network, New York, 53–71. o.
- Thomaes, S.–Brummelman, E.–Sedikides, C. (2017): Why Most Children Think Well of Themselves. *Child Development*, Vol. 88. No. 6. 1873–1884. o.

- Vieno, A.–Santinello, M.–Galbiati, E.–Mirandola, M. (2004): School Climate and Wellbeing in Early Adolescence: A Comprehensive Model. *European Journal of School Psychology*, Vol. 2. No. 1–2. 219–238. o.
- Williams, P. G.–Holmbeck, G. N.–Greenley, N. (2002): Adolescent Health Psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 70. No. 3. 828–842. o.

FÜGGELÉK

A tanulmányban szereplő összetett skálák és a hozzájuk tartozó kérdések

Children's Worlds Subjective Well-Being Scale (CW-SWBS) – 6 kérdés

Mennyire értesz egyet a következőkkel? Ezt 0-tól 10-ig jelölheted meg úgy, hogy a 0 azt jelenti, hogy „Egyáltalán nem értek egyet”, és a 10 azt jelenti, hogy „Teljesen egyetértek”. Kérjük, karikázd be a megfelelő számot, hogy mennyire értesz egyet!

- Élvezem az életemet.
- Jól megy az életem.
- Jó életem van.
- Szuper dolgok történnek az életemben.
- Szeretem az életemet.
- Örülök az életemnek.

Children's Worlds Positive and Negative Affects Scale (CW-PNAS) – 3-3 kérdés a pozitív (PAS), illetve a negatív érzelmekre (NAS)

A következőkben különböző érzéseket sorolunk fel. Kérjük, olvasd el és jelöld mind-egyiknél, hogy mennyire érezted magad ilyennek az elmúlt két hétben! A 0 azt jelenti, hogy „egyáltalán nem” érezted ilyennek magad az elmúlt két hétben. A 10 azt jelenti, hogy „nagyon” ilyennek érezted magad az elmúlt két hétben.

- Vidám (PAS)
- Szomorú (NAS)
- Nyugodt (PAS)
- Nyugtalan (NAS)
- Energiával teli (PAS)
- Unatkozó (NAS)

Children's Worlds Psychological Subjective Well-Being Scale (PSWBS) – 6 kérdés

Kérjük, jelöld meg, mennyire értesz egyet általában a következőkkel!

(0 = egyáltalán nem értek egyet, 10 = teljesen egyetértek)

- Szeretem magam olyanak, amilyen vagyok.
- Jól boldogulok a napi feladataimmal.
- Az emberek általában barátságosak velem.
- Van elég választási lehetőségem, hogy hogyan töltssem el az időmet.
- Úgy érzem, mostanában sokat tanulok.
- Úgy érzem, jól fog alakulni a jövőm.